

BÁO CHÍ TÔN GIÁO Ở VIỆT NAM TRƯỚC 1945

ĐỖ QUANG HƯNG*

1. Mở đầu

Báo chí tôn giáo mới có ở Việt Nam từ khi tờ *Nam kỳ địa phận* (Semaine religieuse) ra số 1 ngày 8-1-1908, nghĩa là muộn hơn tờ báo tiếng Việt đầu tiên hơn nửa thế kỷ là tờ *Gia Định báo* xuất bản ở Sài Gòn.

Báo tôn giáo không phải là dòng báo sôi động, nhưng đến năm 1945, nó cũng có đủ loại báo của các tôn giáo ở Việt Nam. Nghiên cứu dòng báo này không chỉ giúp chúng ta hiểu biết thêm về sinh hoạt tôn giáo mà còn góp phần vào sự nghiên cứu lịch sử báo chí, văn hóa, tư tưởng ở Việt Nam.

Báo chí tôn giáo có nhiều loại. Ở đây, chúng tôi chủ yếu nghiên cứu loại quan trọng nhất là *những tờ báo chính thức được Giáo hội trực tiếp cho xuất bản, hoặc báo của những dòng tu, các đoàn thể tôn giáo xuất bản với sự cho phép, công nhận của chính các Giáo hội*.

Cơ sở tư liệu chủ yếu là những tờ báo hiện còn lưu giữ trong các kho lưu trữ, phòng lưu chiếu của các Thư viện Quốc gia ở Hà Nội và thành phố Hồ Chí Minh.

Nội dung nghiên cứu:

- Điều kiện xuất hiện dòng báo tôn giáo
- Báo chí Công giáo
- Báo chí Phật giáo

* Phó giáo sư, Tiến sĩ, Viện Nghiên cứu tôn giáo, Việt Nam.

- Báo chí các tôn giáo khác
- Vài nhận định.

2. Điều kiện xuất hiện báo chí tôn giáo

Tất nhiên, lý do đầu tiên xuất hiện dòng báo này là *lý do tôn giáo*. Nhiệm vụ truyền bá *Đức tin* và giáo dục tín đồ là thiên chức của mọi tôn giáo. Đặc biệt, việc giáo dục đạo đức và gây ý thức đạo đức - đạo đức tôn giáo và đạo đức xã hội - là quan trọng. Đời sống đạo đức ấy vừa bao gồm yếu tố giáo lý, nghi lễ vừa là sự thực hành nó trong đời sống, nói theo ngôn từ tôn giáo là *bồi linh* (bồi đắp tâm linh). Đây là một đặc tính của báo chí tôn giáo.

Nhưng việc xuất hiện báo chí tôn giáo ở Việt Nam đầu thế kỷ XX còn có những lý do lịch sử cụ thể.

Đầu thế kỷ XX, phần lớn những tờ báo nổi tiếng từ cuối thế kỷ XIX nhất là ở Sài Gòn như *Gia Định báo*, *Nhật trình Nam Kỳ*, *Nông cổ mín đàm*, *Lục tỉnh tân văn*... đều do người Công giáo là chủ bút. Một trong hai nhà in đầu tiên xuất hiện ở Sài Gòn từ 1862 là nhà in Tân Định, do địa phận Sài Gòn - Gia Định quản lý.

Người công giáo là lực lượng tiên phong cho nghề làm báo ở Việt Nam. Bên cạnh những cây bút báo chí nổi tiếng Trương Vĩnh Ký, Huỳnh Tịnh Của, Trần Chính Chiếu... còn phải kể đến nhân vật như cha Vàng, người quản lý báo chí có tài, giỏi cả Nho học và Tây học, lại biết cách tân nghề báo theo hướng chuyên nghiệp, bên cạnh Lm, JB. Huỳnh Tịnh Hương (trị sự), Lm. Liễu (kỹ thuật in), Lm. Hồ Tâm Đắc sửa bài ... mới có thể có được tờ báo công giáo đầu tiên, tờ *Nam Kỳ địa phận* hồi đầu thế kỷ.

Với Phật giáo thì phải tính đến một sự kiện quan trọng là phong trào "Chấn hưng Phật giáo" và từ đầu thế kỷ XX, mới có báo Phật giáo ở Việt Nam.

Cũng phải nói đến những lý do ngoài tôn giáo như điều kiện chính trị, xã hội, kinh tế và văn hóa. Hàng đầu trong những nguyên nhân này là thái độ của nhà nước thực dân và ngược lại là thái độ của các tôn giáo với những vấn đề chính trị xã hội. Nói chung dòng báo tôn giáo được nhà nước thực dân ủng hộ, tài trợ và ít nhất thì cũng không khắt khe áp dụng chính sách báo chí vốn rất hà khắc vào lúc này.

Báo chí tôn giáo ở nước ta rất ít tính thương mại, lượng phát hành hết sức thấp (tờ *Nam Kỳ địa phận* có số lượng độc giả mua dài hạn kỷ lục cũng chỉ 2000 số). Tuy thế, về phương diện văn hóa (đặc biệt với những thứ tôn giáo từ phương Tây như Công giáo, Tin Lành) và về phương diện chính trị - xã hội thì sự hiện diện trên báo chí của nhiều tôn giáo là hết sức cần thiết cho những toan tính của các Giáo hội.

3. Báo chí Công giáo

Tính đến năm 1945, theo thống kê chưa đầy đủ, đã có khoảng 20 tờ báo loại này.

Báo chí Công giáo xuất hiện sớm nhất và có ảnh hưởng khá rộng trong giới báo chí tôn giáo ở Việt Nam chủ yếu vì lý do chính trị, xã hội, sau đó mới là lý do kỹ thuật.

Giai đoạn năm 1945 về trước, giáo hội Công giáo Việt Nam vẫn ở thời kỳ truyền giáo, xu hướng "Canh tân và nhập thể" còn yếu kém và Vatican thì vẫn thực thi chính sách coi "Chủ nghĩa Cộng sản là thứ không thể dung nạp với văn minh Kitô giáo" (G.H. Piô XII).

Có thể chia ra hai loại báo chí Công giáo:

Loại thứ nhất là các tờ báo chính thức của cả Giáo hội:

Tờ báo đầu tiên cũng là quan trọng nhất của loại báo này là tờ *Nam Kỳ địa phận* đã nói trên do giám mục L. Mossard là chủ nhiệm, linh mục J.B. Hường là chủ bút. Tờ báo này sống ngót 40 năm, được coi là tờ báo Công giáo thành công nhất cả về nội dung và hình thức, không chỉ có giá trị về thông tin, giáo dục Công giáo mà còn có đóng góp độc đáo về báo chí, về sự phát triển chữ Quốc ngữ.

Năm 1919, ở địa phận Phát Diệm có tờ *Thánh thể báo* sau đó là 2 tờ chuyên thông tin về văn học Công giáo là *Thánh giáo tuần báo Bắc Kỳ* (Samenaine Religieuse du Tonkin) những năm 1920 - 1923 và tờ *Trung hoà nhật báo* (HN, 1924 - 1943).

Trong thời gian này có 2 tờ thông tin, nghị luận Công giáo có ảnh hưởng lớn: *Ngật báo Công giáo Đồng thịnh* (La voix communne des Missions Catholiques, 1927 - 1937) và tờ tuần báo *Công giáo tiến hành* (1936-1938).

Cùng với *Nam Kỳ địa phận*, *Công giáo Đồng thịnh* của Đoàn Kim Hường và Nguyễn Quang Thường là quan trọng nhất, vì nó không chỉ là những tờ báo có giá trị thông tin, giá trị báo chí mà còn chứa đựng nhiều vấn đề của tôn giáo này với thời cuộc.

Ngoài ra, có thể kể thêm những tờ như *Dân Thanh bán nguyệt san* của ông Paulus Tào ở Sài Gòn, tờ *Công giáo Nam Thanh*, sau đổi là *Thanh niên* của Phạm Bình Khiêm ở Bắc Kỳ của phong trào Thanh niên lao động Công giáo những năm 1936-1944...

Loại thứ hai là những tờ báo của các đoàn thể, dòng tu, các địa phương:

Loại báo này cũng khá nhiều như các tạp chí thuần túy tôn giáo của giới giáo sĩ Bắc, Trung Kỳ tên là *Sacerdos Indosinensis* (1927, địa phận Vinh), *Đức Bà hằng cứu giúp* (1929, Hà Nội), các tuần báo như *Văn Côi* (Nam Định), *Vì Chúa*

(1936, Huế) và *Vì Chúa*, nguyệt san (1939, Sài Gòn), *Đa Minh* (của giám mục Hồ Ngọc Cẩn, Bùi Chu), *Hy vọng* (Dòng Đa Minh, Hải Phòng, 1937), *Lời thăm các thầy giảng* (1932, Quy Nhơn)...

4. Báo chí Phật giáo

Báo Phật giáo xuất hiện chậm hơn một chút (đầu thế kỷ XX) và đến năm 1945 số lượng có khoảng hơn 10 tờ.

Hai tờ mở đầu là *Pháp Âm* và *Phật hóa Tân Thanh niên* đều ra mắt năm 1920, dù "Phong trào Chấn hưng Phật giáo" mãi tới 1931 mới lan tới Việt Nam. Các tờ báo Phật giáo đầu tiên đều xuất hiện ở Nam Kỳ. Sau hai tờ trên là *Bát nhã âm* (năm 1931), *Từ bi âm* (1932, Hội Nam Kỳ nghiên cứu Phật học), *Duy tâm* và *Bồ đề tạp chí* (năm 1934, Trà Vinh), đặc biệt là tờ *Tiến hóa* (năm 1938, Chợ lớn)...

Ở Trung Kỳ, từ năm 1930 cũng lần lượt ra mắt một số báo chí Phật giáo như *Tam bảo chí* (Đà Nẵng), *Viên âm* xuất bản ở Huế từ 1932, gây được sự chú ý trong suốt thời kỳ 1933-1954 và là một tờ báo có công lớn trong phong trào "Chấn hưng Phật giáo hiện đại".

Ở Bắc Kỳ, có 3 tờ đều ra mắt sau năm 1935 đó là các tạp chí Phật học rất có tiếng *Đức tuệ* (Hà Nội), *Tiếng chuông sớm* (Bán nguyệt san của Hội Phật giáo Cổ sơn môn Bắc Kỳ) và *Phương tiện* của Hội Tăng ni Bắc Kỳ, cùng đặt trụ sở ở chùa Quán Sứ, Hà Nội.

5. Báo chí các tôn giáo khác

Sự đa dạng, phong phú của sinh hoạt tôn giáo ở Việt Nam cũng thể hiện ở lĩnh vực báo chí: các tôn giáo bản địa mới nảy sinh cũng xuất bản báo chí của mình khá sớm.

Báo chí Cao Đài ra mắt với tờ *Action indochinoise* (của Cao Văn Chánh, số 1 ra ngày 23/8/1928) và *Đức chơn lý* (*Le flambeau de la Vérité*, ở Mỹ Tho vào những năm 1935-1940).

Ra đời muộn hơn Cao Đài là Phật giáo Hòa Hảo mãi tới năm 1956 mới có tờ nguyệt san *Giác tiến*, một tờ báo phổ thông giáo lý xuất bản ở Long Xuyên.

Riêng đạo Tin lành mới xuất hiện ở Việt Nam từ năm 1911 đến 1931 có tờ *Thánh kinh báo* (Hà Nội, nguyệt san của Hội Thánh Tin Lành Đông Pháp, chủ bút là mục sư Cadman), sau này đổi tên là *Thánh kinh Nguyệt San*... Đến trước năm 1945 ở Sài Gòn, có thêm tờ *Hùng Đông Tin Lành* (Hội Thánh Tin Lành Việt Nam).

6. Vài nhận định

- Báo chí tôn giáo là một khoảng trống trong lịch sử báo chí Việt Nam, gần như chưa được nghiên cứu. Báo chí tôn giáo ở Việt Nam tuy chưa thể có được những tờ như *La Croix quotidienne*, *La vie Catholique*, *Témoin Chrétien*, *L'Actualité religieuse dans le monde* (Pháp), *Asia Focus* (Hong Kông)... nhưng việc nghiên cứu dòng báo này cũng là cần thiết trước hết cho những nhà nghiên cứu tôn giáo ở Việt Nam cận hiện đại vì bản thân nó cũng là "nhịp thở của đời sống tôn giáo" ở Việt Nam.

- Báo chí tôn giáo ở Việt Nam trước năm 1945 hoạt động trên cái nền chung là báo chí thuộc địa, ở đó bộc lộ nhiều khía cạnh sinh hoạt tư tưởng và tôn giáo, chính trị và đạo đức, kinh tế và xã hội khá phong phú, cũng là một nguồn tư liệu cần thiết cho việc nghiên cứu về Việt Nam trước Cách mạng tháng Tám năm 1945.

- Trên phương diện văn hoá, báo chí tôn giáo phản ánh sự "dung hòa Đông - Tây", sự bảo tồn những giá trị văn hóa truyền thống và những biểu hiện thời cận đại về tâm thức tôn giáo của người Việt Nam ...